UOT: 619.576.33

DÜNYADA VƏ AZƏRBAYCANDA QUŞÇULUQ SƏNAYESİ DÜNƏN VƏ BU GÜN

M.H.HACIYEV, F.M.MİRZƏYEV
AKTN Heyvandarlıq ET İnstitutu

Məqalədə dünyada və Azərbaycanda quşçuluq sənayesinin surətli inkişafı konkret faktlarla tədqiq edilir. XX əsrin sonu və müasir dövr arasında olan inkişaf fərqi göstərilir.

Açar sözlər: *iqtisadiyyat, quşçuluq sənayesi, iqtisadi inkişaf, məhsuldarlıq, yumurta istehsalı,quş əti istehsalı, səmərəlilik*

Quşçuluq sənayesi dünyada çox böyük sürətlə inkişaf etməkdədir.Əvvəla qeyd etmək lazımdır ki, bu sahə dünya əhalisini çox qiymətli ərzaq məhsulları ilə təmin etməklə, çox ucuz başa gələn zülallarla təmin edir.

Hər şeydən əvvəl dünya üzrə yumurta istehsalından bəhs edəsi olsaq, göstərmək lazımdır ki, artıq bir neçə il bundan əvvəl, yumurta istehsalı dünya üzrə bir trilion ədəd həddini keçmişdir. Statistik məlumatlara görə bu gün dünyada 1 trilion 360 milyard ədəd yumurta məhsulu istehsal olunmaqdadır. Hal-hazırda bu göstərici üzrə Çin liderlik etməkdədir. Çində il ərzində dünyada istehsal olunan yumurta məhsulunun 40 %-i, yəni 436 milyard yumurta istehsal olunur. İkinci yerdə olan ABŞ-da 91 milyard ədəd yumurta istehsal olunur. Yaxın qonşumuz olan Rusiya bu siyahıda altıncı olmaqla, ildə 41.3 milyard ədəd yumurta istehsal edir.

Ümumiyyətlə götürsək dünyada toyuq yetişdirilməsi çoxluq təşkil edir. Belə ki, ABŞ-nın fermerləri il ərzində dünyada toyuq əti istehsalının, demək olar ki, üçdə birini, yəni cəmi altı dövlətin (Braziliya, Çin, Yaponiya, Fransa, Böyük Britaniya və İspaniya) birlikdə istehsalının üçdə biri qədər toyuq əti istehsal edir. Baxmayaraq ki, ABŞ-da toyuq ətinin komersiya məqsədilə istehsalına hələ 1880-ci ildən başlanmışdır, amma quşçuluq və toyuq əti istehsalı 1950-ciilədək geniş miqyaslısahə kimi qəbul olunmurdu. Belə ki, 1900-cü ilədək yaşı 16 həftədən yuxarı olan cavan cücələrin diri çəkisi, hətta 1 kq-dan aşağı olurdu. Quşçuluğun bir sənaye sahəsinə çevrilənə kimi, toyuq əti satışı tamamilə mövsümi xarakter daşıyırdı. Toyuq əti satışı özünün pik nöqtəsinə yayın əvvəllərində çatırdı.

Quşçuluqda seleksiya işinin təkmilləşdirilməsi, yemin çəki artımına çevrilməsi, quş əti emalının və onun marketinqinin, quşların saxlanmasının və xəstəliklərlə mübarizənin yeni üsullarından istifadə olunması, quşçuluğun bir sənaye sahəsi kimi təşəkkül tapmasına şərait yaratmış oldu. Bu səbəblər siyahısına həm də, D vitaminin sünii yolla istehsalına nail olunmasını da əlavə etmək olar. Bütün bu təkmilləşdirmə tədbirləri quşçuluqda il boyu fasiləsiz məhsul istehsalına, yumurta istehsalının artmasına və biryerdə bir neçə yüz deyil, bir neçə min quşun birlikdə saxlanmasına imkan yaratdı. Bununla da Birləşmiş Ştatlarda broyler (7 həftəlik yaşında diri çəkisi 2 kq çatan cücələr) istehsal 1940-cı ildə olan 143 milyon başdan, 1950-ci ildə 631 milyon başa çatmış oldu, 1960-cı ildə bu rəqəm 1.250 milyon başa çatdırıldı.

Hal-hazırda dünyanın bir çox ölkələrində maliyyə böhranı fonunda, ərzaq məhsullarının qiymətlərinin kəskin qalxması nəticəsində, quş ətinə olan tələbat xeyli artmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, ət istehsalı bazarında hələlik ki, donuz əti liderlik edir, quş əti ikinci yerdədir. Belə ki, dünya üzrə cəmi 296 milyon ton quş əti istehsal edilir. Əhali tərəfindən il ərzində 37 % donuz əti və 34 % quş əti istehlak edilir, Ekspertlərin proqnozuna görə isə, yaxın onillikdə vəziyyət dəyişəcək və bu göstəricilərə görə quş əti liderliyə yüksələcəkdir.

İstehlak olunan ətin miqdarına görə isə, dünya ölkələri arasında Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri liderlik edir. Burada hər adambaşına ildə 100 kq ət düşür. Bu göstəriciyə görə, digər yerləri İsrail, Sinqapur, ABŞ, Ukrayna və Rusiya tutur ki, onların hərəsi təxminən ildə 25 kq ət istehlak edirlər.

Həmin dövr ərzində yumurta istehsalı da yüksələn templə inkişaf edirdi. Belə ki, XX əsrin əvvəllərində hər yumurtlar toyuqdan, yaz mövsümündə, 30 yumurta əldə edilirdisə, bu gün il ərzində hər toyuqdan 250 ədəd yumurta əldə edilir.

Göstərmək lazımdır ki, 1990-cı ildə SSRİ dünyada yumurta istehsalı üzrə birinci yerdə olmuşdur və həmin vaxt ölkədə89.6 milyard ədəd yumurta istehsal olunmuşdur. Bu zaman ABŞ 81 milyard ədədlə ikinci yerdə, Çin isə 78 milyard ədədlə üçüncü yeri tuturdu.Amma cəmi 20 ildən sonra Çin, yumurta istehsalına görə dünyada liderlik mövqeyinə yüksəldi.

Dünyada ümumi yumurta istehsalı və satışı ilə yanaşı qabırsız yumurta satışı da geniş vüsət almaqdadır. Bunun əsasını yumurtanın emal prosesi təşkil edir. Buraya melanj (təmiz yumurta kütləsi) və yumurta tozu təşkil edir. Bu məhsulların üstünlüyü ondadır ki, onları uzun müddətə saxlamaq və müxtəlif məsafələrə daşımaq kifayət qədər asan və ucuz başa gəlir. Bu sahədə dünya üzrə Yaponiya liderlik etməkdədir.

Hal-hazırda quşçuluq üzrə inkişaf etmiş dövlətlərin alimləri bir problem üzrə tədqiqat işlərini genişləndirməkdədirlər. Belə ki, alimlər toyuqların məhsuldarlıq dövrünün, yəni yumurtlama tsiklinin uzadılması üçün toyuqların azad saxlanma sisteminin həyata keçiriməsi texnolgiyasının tətbiqini təklif edirlər, amma tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu yolla əldə edilmiş məhsulun qidalılıq dəyəri daha aşağı olmuşdur. Ona görə də hələlik bu variantdan istifadə olunmur.Quşçuluq sənayesi dünyada sürətlə inkişaf etməkdə davam edir.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra çox sürətlə dünya birliyinə inteqrasiya etməkdədir.Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev iqtisadiyyatın təkcə neft sektorunun hesabına inkişaf etməməsi üçün, onun şaxələnməsi prisipini əsas tutaraq, digər sahələrin, xüsusən də, aqrar sektorun sütətlə inkişafını təmin etmək üçün, bu sahəyə xüsusi önəm verir. Cənab Prezident aqrar sektorun ən perspektivli sahəsi olan quşçuluğun inkişafı üçün bir sıra mühüm sərəncamlar inzalamışdır ki, bunun nəticəsində də respublikada quşçuluq sahəsi çox sürətli inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. Buna qədər isə, Azərbaycanda quşçuluq sənayesinin inkişaf dinamikasına nəzər yetirsək görərik ki, 50-ci illərədək qusçuluq məhsullarının istehsalı əsasən ekstensiv yol ilə həyata keçirilirdi. Quşçuluğun ekstensiv inkişaf yoluna məhsul istehsalında mövsümilik, çox hallarda aşağı məhsuldarlıq, istehsalat sahəsindən qeyri səmərəli istifadə, həmçinin kifayət qədər yüksək əmək sərfi, vahid miqdarda (10 ədəd yumurta və ya 1kq ət) məhsul istehsalına küllü miqdarda yem və vəsait sərfi və s. hallar xarakterikdir. Belə saxlama və bəsləmə sistemi respublikamızda, təminən 60-cı illərə kimi davam etmişdir.

Quşçuluq sənayesinin 50-60-cı illərdəki vəziyyəti haqqında təsəvvür yaratmaq üçün bir neçə statistik rəqəmlərə nəzər yetirsək görərik ki, 1950-ci ildə quşların ümumi sayı 2692.4 min baş, quş əti istehsalı 3.0 min ton (əsasən istismar müddətini başa vurmuş toyuqların kəsilməsi hesabına) və yumurta istehsalı 105.2 milyon ədəd olmuşdur. 1957-ci ildə həmin məhsuldarlıq göstəriciləri, müvafiq olaraq 5754.8 min baş, 5.9 min ton və 262 milyon ədəd təşkil etmişdir.

1957-ci ildən başlayaraq Bakı ətrafında iri quşçuluq fabriklərinin tikilib istifadəyə verilməsi ilə quşçuluğun inkişafında güclü dönüş yaranmağa başlamışdır.Həmin dövrdə nəhəng quşçuluq fabrikləri, yumurtalıq istiqamətli Bakı quşçuluq, Giləzi quşçuluq və Goradil quşçuluq fabrikləri və ətlik istiqamətli Mərdəkan quşçuluq fabriklərinin tikilməsi ilə, artıq 1960-cı ildə quşların ümumi sayı 7210.0 min başa, quş əti istehsalı 6.6 min tona və yumurta istehsalı isə 333.4 milyon ədədə çatdırılmışdır. 70-ci illərdə yeni quşçuluq təsərrüfatlarının tikilməsi və mövcud fabriklərin yeni müasir texnologiyalar ilə təchiz olunması nəticəsində respublikada quşların sayı 8623.8 min başa çatdırılmışdır. Həmin dövrdə quş əti istehsalı 6.9 min tondan 13.1 min tona və yumurta istehsalı isə 308.4 milyon ədəddən 412.5 milyon ədədə çatdırılmışdır [1].

1975-1985-ci illərdən başlayaraq 90-cı ilədək, respublikada quşçuluq sahəsi tamamilə sənaye əsasında inkişaf inkişaf yoluna qədəm qoydu. Bu dövrdə nəhəng quşçuluq fabrikləri, Yeni Bakı broyler, Siyəzən broyler,1№-li və 2 №li Abşeron reproduktor, Dəvəçi broyler fabrikləri tikilib istifadəyə verildi, digər mövcud fabriklər isə yenidən rekonstruksiya olunaraq müasi avadanlıqlar və texnolgiyalarla təchiz edildi. Nəticədə 1975-ci ildə quşların ümumi sayı artırılaraq 13227.5 min başa, 1985-ci ildə isə daha da artırılaraq 28455.3 min başa çatdırıldı.Həmin illər ərzində, müvafiq olaraq quş əti istehsalı 18.5 min tondan 50.7 min tona, yumurta istehsalı isə 577.9 milyon ədəddən 947.7 milyon ədədə çatdırılmış oldu.

Artıq 1990-cı ildə quşların sayı maksimum göstəriciyə, 30343.2 min başa çatdırılmışdı. Həmin dövrdə ölkə üzrə 53.6 min ton quş əti və 985.3 milyon ədəd yumurta istehsal olunmuşdu. Amma 1991-ci ildə baş vermiş məlum hadisələrdən sonra quşçuluq sənayesində çox sürətli tənəzzül hökm sürməyə başladı. Bütün quşçuluq fabrikləri demək olar ki, öz fəaliyyətlərini dayandırdı və bəziləri isə öz mövcud imkanlarından çox aşağı səviyyədə işləməyə başladı və quşların sayı bir neçə illər azalaraq,1997-ci ildə 12030.7 min başadək, quş əti istehsalı, 1995-ci ildə 19.3 min tonadək və yumurta istehsalı isə 455.8 milyon ədədədək aşağı düşdü,

XX əsrin sonunda aparılmış özəlləşdirmə prosesi ilə, quşçuluq sənayesində güclü sıçrayış baş verdi ki, bunun da əsas səbəbini quşçuluq təsərrüfatlarının özəlləşdirilərək sahibkarların istifadəsinə verilməsi, mövcud təsərrüfatların rekonstruksiya olunması, yeni müasir tipli fabriklərin tikilməsi və onların çox müasir avadanlıqlarla təmin olunması, həmçinin yeni mütərəqqi texnologiyaların tətbiqitəşkil edirdi. Artıq hal-hazırda respublikada fəaliyyət göstərən 50-yə yaxın ətlik və yumurtalıq istiqamətli quşçuluq fabrikləri əhalini quş əti və yumurta ilə tam təmin etmək iqtidarındadır.Belə ki, hal-hazırda quşçuluq məhsullaı üzrə özünütəminetmə göstəricisinə görə

yumurta istehsalı 100 % və quş əti isə 98,0 % təşkil edir. 2017-ci ilin statistik məlumatlarına görə, respublikada keçən il yanvar ayının 1-nə 28009.5 min baş quş olmuşdur ki, bunun da 18024.6 min başı, yəni 65 %-i fərdi sahibkar, ailə kəndli və ev təsərrüfatlarının payına düşmüşdür. Həmin dövrdə respublikada 95.5 min ton (kəsilmiş çəkidə) quş əti istehsal olunmuşdur ki, bunun da 41.9 min tonu (44.0 %) fərdi sahibkar, ailə kəndli və ev təsərrüfatları tərəfindən həyata keçirilmişdir. Respublikada 01 yanvar 2017-ci il tarixinə 1609.8 milyon ədəd yumurta istehsal olunmuşdur ki, bunun da 57,0 %-i, yəni 915.5 milyon ədədi yenə də, sahibkar təsərrüfatlarının payına düşmüşdür [2]. Bütün bunlar, respublikada quşçuluqla məşğul olan sahibkar təsərrüfatlarının sayının durmadan artmasının bariz nümunəsi ola bilər.

Təssüflə qeyd etmək lazımdır ki, hələlik quşçuluq məhsulları istehsalının böyük bir hissəsi, xaricdən idxal olunan damazlıq materialın (damazlıq yumurtanın) hesabına həyata keçirilir. Belə ki, respublikada damazlıq yumurta istehsal edən quşçuluq fabriklərini barmaqla saymaq olar. Amma bu istiqamətdə də dövlət tərəfindən həlli vacib olan işlər görülməkdədir. Çox güman ki, yaxın gələcəkdə bu istiqamətdə görülən tədbirlər öz bəhrəsini verəcək və damazlıq yumurtanın idxalından asılı olmağa son qoyulacaqdır. Belə ki, hal-hazırda respublikada, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Sahibkarlığa Dəstək Milli fondunun köməyi ilə, bir sıra rayonlarda damazlıq yumurta istehsalı üzrə ixtisaslaşacaq 12 quşçuluq fabrikinin tikintisinə başlanmışdır.

Düşünürük ki, Azərbaycanın quşçuluq sənayesi daha da inkişaf edərək dünya quşçuluq sənayesinə tam inteqrasiya olunacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın Kənd Təsərrüfatı.Statistik məcmuə. Bakı, AzKTN, 2017, 606 s. 2.İ.Abasov Ərzaq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatının prioritet istiqamətləri. “Elm və təhsil” nəş,, Bakı, 2011, səh. 227-228. 3.Гаджиев М.Г. Птицеводство Азербайджана; перспектива развития.// Ж. Аграрная наука Азербайджана. № 5, 2009 г, стр. 70-71. 4.Гаджиев М.Г. Современное состояние и пути дальнейшего развития птицеводства Азербайджана «Актуальные проблемы современного птицеводства». Материалы XIII Украинской конференции по птицеводству с международным участием. Харьков, 2012, стр. 95-107. 5.Фисинин В.И. Состояние и перспективы развития мирового и отечественного птицеводства. // Ж. АгроРынок № 6, 2007 г., стр 6-9. 6.Фисинин В.И и Черепанов С.В. «Мировое животноводство: вызовы будущего» Материалы, XVII Международной конференции: Инновационные разработки и их освоение в промышленном птицеводстве. Сергиев – Посад, 2012г. Стр. 3-7

Промышленное птицеводство в мире и в Азербайджане вчера и сегодня

М.Г. Гаджиев, Ф.М.,Мирзоев

В статье было представлено пути развития птицеводческой промышленности в разных странах мира и в Азербайджане. Сравнивается общее состояния птицеводческой промышленности в начале XX века, с настоящего времени. Было установлено что, за этот период птицеводства стран мира и в Азербайджане было достигнуто огромный успех, строились очень много новых птицефабрик, птицеводческих комплексов в связи чего рост производства птицеводческих продукцийнесравнимом количестве повышается.

Ключевые слова: *экономика, птицеводческое промышленность,,экономическое развитие, продуктивность, производство яиц, производства птичьего мяса, эффективность*

The Past and Today of Industrial poultry in the World and Azerbaijan

M.H.Hajiyev, F.M. Mirzoyev,

The article presented the ways of development of the poultry industry in different countries of the world and in Azerbaijan.The general condition of the poultry industry at the beginning of the twentieth century is compared with the present.It was established that, during this period, the poultry industry of the world and in Azerbaijan achieved a huge success, many new poultry farms and poultry complexes were built, and as a result, the growth in the production of poultry products increases in an incomparable amount.

Keywords*: economics, poultry industry, economic development, eggs production, productivity of chicken`s meat, efficacy*